

Elmélet és empíria a szociolingvisztikában

*(Válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia –
Szeged, 2012. augusztus 30. –
szeptember 1. – előadásaiból)*

Szerkesztette
KONTRA MIKLÓS
NÉMETH MIKLÓS
SINKOVICS BALÁZS

Gondolat Kiadó
Budapest, 2013

Kötetünk megjelentetésének támogatásáért köszönetet mondunk
a Magyar Tudományos Akadémia Domus Programjának

és a Szegedi Tudományegyetem BTK Angoltanár-képző
és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének,
valamint Magyar Nyelvészeti Tanszékének

A BENYÚJTOTT KÉZIRATOKAT ÉS E KÖTET CIKKEIT LEKTORÁLTÁK:

Bene Annamária, Beregszászi Anikó, Bíró Bernadett, Borbély Anna,
Csernicskó István, Gúti Erika, Hegedűs Attila, Hegedűs Rita,
Hoffmann Ildikó, Janurik Boglárka, Juhász Dezső, Kis Tamás,
Kolláth Anna, Kontra Miklós, Kozmács István, Lanstyák István,
Menyhárt József, Misad Katalin, Németh Miklós, P. Lakatos Ilona,
Salánki Zsuzsa, Sándor Klára, Schirm Anita, Szabó Tamás Péter,
Tolcsvai Nagy Gábor, Vančioné Kremmer Ildikó
és a két műhely vezetői: Bodó Csanád, Vargha Fruzsina Sára,
valamint Sipőcz Katalin és Szeverényi Sándor

A könyvben közölt fényképeket és a borítón látható képet
Szentgyörgyi Anna készítette.

© Szentgyörgyi Anna, 2013

Szerkesztés © Kontra Miklós, Németh Miklós, Sinkovics Balázs, 2013

© Szerzők, 2013

Tartalom

Előszó 9

Plenáris előadások

Cseresnyési László: Szabályok és véletlenek 13
Sándor Klára: Mennyire evolúciós az evolúciós
nyelvészet? 34

Előadások

Bauko János: Közösségi ragadványnevek használata
a szlovákiai magyarok körében 55
Bilász Boglárka: Nyelvi ideológiák kétnyelvű szlovákiai
középiskolások körében 69
Bokor Julianna: Siket szülők halló gyermekeinek
identitása a nyelvhasználat tükrében 83
Borbély Anna: Nyelvcsere és nemzetiségi identitás:
elméleti kérdések és kutatási módszerek 101
Csernicskó István: Az ukrán szociolingvisztika
nyelvszemlélete a szurzsik megítélésének tükrében 119

MOLNÁR ANITA

Az óvodai nevelési nyelv megválasztásáról Beregszászban

Bevezető

Az ukrainai kisebbségek, így a kárpátaljai magyarok oktatási, nyelvi helyzetéről is gyakran olvashatunk. Az a nacionalista nyelvi ideológia, amit az ukrán állam közvetít, az oktatás minden szintjén megjelenik. Számos írás jelent meg kárpátaljai szerzők tollából a felsőoktatás, illetve az általános és középiskolai oktatás tannyelvének megválasztása, valamint általában véve az ukrainai nyelvpolitika kapcsán (lásd Csernicskó 2010, 2011a, b; Csernicskó – Göncz 2009; Ferenc 2009a, b; Séra 2010a, b). Annál kevesebb szó esik azonban az óvodai nevelés nyelvéről, amely az anyanyelvű oktatás legelső intézményes színhelye. Kisebbségi létben egyik legfontosabb feladata az adott közösségnek – jelen esetben a kárpátaljai magyaroknak – az anyanyelv megtartása, fenntartása. Nyelvünk fennmaradását segíti, hogy Kárpátalján jelenleg az óvodától az egyetemig lehet anyanyelven tanulni (vö. Csernicskó – Melnyik 2007: 130–131). Gyermekük jövőbeni boldogulásának lehetőségét azonban sok kárpátaljai magyar szülő a többségi tannyelvű iskolában látja. Az ukrán iskolára való felkészítés céljából pedig egyre többen ukrán nyelvű óvodát vagy óvodai csoportot választanak számukra, mondván, így könnyebben beilleszkedik majd az

ukrán tannyelvű általános iskolába, s vélhetően könnyebben elsajátítja az államnyelvet, magyarul pedig otthon is megtanul. Azonban arról nem feledkezhetünk meg, hogy az óvoda egyik legfontosabb feladata, hogy az anyanyelvi nevelést megalapozza.

A tannyelvválasztással kapcsolatban több írás jelent meg Kárpátalján¹ (is), de az eddigi kutatások nem terjedtek ki az óvodai nevelés tannyelvére.

Ebben a tanulmányban beregszászi óvodák vizsgálatát mutatom be. Kutatásom tárgya a beregszászi óvodai tannyelvválasztás. A téma aktualitását többek között az is adja, hogy 2012 a külhoni magyar óvodák éve, emellett az óvodai nevelés mint az oktatási rendszer alapja – mely a kisebbségi létben még nagyobb hangsúlyt kap – főként nyelvészeti, nyelvpolitikai szempontból kevésbé kutatott. Az ukrán oktatáspolitikai rendeletek azonban az oktatásnak ezen a szintjén is éreztetik hatásukat.

„Я у світі”, azaz „Én a világban”

Az ukrán oktatási minisztérium az óvodák számára a Базова програма «Я у світі», azaz „Én a világban” címmel dolgozta ki a napjainkban is érvényes nevelési programját. Az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium² 2009. január 21-i rendelete alapján a programot folyamatosan építik be az óvodai nevelési munkába, függetlenül attól, hogy milyen fenntartású az óvoda, illetve az I–IV. akk-

¹Lásd Csernicskó 2010, 2011a, b; Ferenc 2009a, b; Séra 2010a, b.

²Új nevén Ukrajna Oktatási Tudományos Ifjúsági és Sport Minisztériuma.

reditációjú³ felsőoktatási intézmények óvodapedagógiai képzésébe a 2009/2010-es tanévtől kezdve.

A „Я у світі” az első olyan dokumentum, amely tartalmazza az óvodai nevelés megújult jellegét, és tartalmazza azokat a követelményeket is, amelyet a gyermekeknek az óvodában teljesíteniük kell.⁴ A programban tehát már nem (csak) foglalkozásokat írnak elő, hanem különböző eszközökkel fejlesztési célokat fogalmaznak meg.

A fejlesztés céljainak eléréséhez a tanfelügyelő (a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban módszerész, s ezt követően is ezt a fogalmat fogom használni) szavai szerint az óvónő csoportjának nyelvi sokszínűségét felmérve magyar elemeket is használhat, bár a program az ukrán folklór elemeit írja elő. Ilyen esetben tehát egy magyar csoport magyar óvónője a magyar folklór elemeivel fejlesztheti a magyar gyerekek beszédkészségét (valamint erősítheti nemzeti identitását), azonban az állami ellenőrzések idején ezzel a lehetőséggel nem élhet, mert akkor a gyerekek ukrán nyelvismeretét kell igazolni.⁵

³ Ukrajnában a felsőfokú képzés struktúrája is eltér az európaiótól. A felsőoktatási intézményeknek négy akkreditációs szintje lehetséges. A felsőfokú képzést a következő intézménytípusok alkotják:

I. fokozatú: szakmunkásképzők és az általában érettségit is nyújtó szakiskolák;

II. fokozatú: technikumok, collegek és más hasonló szintű intézetek;

III. és IV. fokozatú (az akkreditálás eredményétől függően): főiskolák, egyetemek, konzervatóriumok, akadémiák. (Forrás: Beregszászi Anikó – Cserniczkó István – Orosz Ildikó: Nyelv, oktatás, politika. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 2001: 21).

⁴ Forrás: Harkivi terület Kolomacki Járási Állami Adminisztráció Oktatási Osztály. http://rvo-kolomak.ucoz.ua/index/bazova_programa_quot_ja_u_sviti_quot/0-141

⁵ Vagyis a gyerekek „tanulhatnak” magyarul, de ukránul kell „feladniük”, ami természetesen megfelelő mennyiségű felkészülési időt

A kutatásról⁶

A vizsgálatot 2012 januárjában kezdtem el, és két részre bontottam: egyrészt olyan szülőket kérdeztem meg, akiknek gyermeke a vizsgálat idején még óvodai nevelésben részesült (tehát nem csak magyar anyanyelvűeket). 2012 vagy 2013 szeptemberétől viszont már iskolába fog jární, másrészt interjút készítettem az óvodák vezetőivel is.⁷ Ebben a tanulmányban négy kutatópontról származó adatokat dolgoztam fel: a Beregszászi 4. sz. óvoda, a Beregszászi 6. sz. óvoda, a Beregszászi 18. sz. óvoda, és a Beregszászi 19. sz. óvoda. A kiválasztott intézmények közül kettőben jelenleg csak magyar nyelvű csoport működik (18. és 19. sz. óvodák), a másik kettőben magyar nyelvű csoport is van (4. és 6. sz. óvodák). A kutatás helyszínéül azért Beregszászt választottam, mert Kárpátalján ez az egyetlen, relatíve⁸ magyar többségű város. A kutatás módszeréül a kérdőívet és az interjút választottam. Az adatközlők száma, akikkel eddig interjút készült 9 fő. A szülőkkel kitöltött kérdőívek száma 58.

és energiát igényel, tehát kevesebb alkalom/idő jut a magyar nyelvi fejlesztésre.

⁶ A kutatást 2012 márciusától a Balassi Intézet 2011–2012-es tanévi Márton Áron Kutatói Szakkollégium ösztöndíjasaként végeztem. A kutatás címe: „Óvodában szívesen vagyunk.” Elmélet és gyakorlat Beregszász óvodáinak oktatási nyelvében. A szakkollégium keretein belül készült záró tanulmány megjelenés alatt áll.

⁷ A kutatást több kutatóponton tervezem a későbbiekben.

⁸ Beregszász lakossága: 26 050 fő a 2001-es népszámlálás adatai alapján. A magyarok aránya Beregszász városában 49,1%, ukránoké 38,2%, oroszoké 5,4%, cigányoké 7% (99,2%-uk magyar anyanyelvű). Forrás: Molnár József – Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. KMP SZ Tankönyv- és Taneszköztanácsa Beregszász. 2005: 82.

A kutatás megkezdése előtt a következő előfeltevések-ből indultam ki:

- a) a magyar és nem magyar nemzetiségű óvónők, vezetőnők álláspontja eltér az ukrán állam (kisebbségi) magyar oktatással kapcsolatos viszonyáról,
- b) a szülők óvodai tannyelv választása tudatos döntés,
- c) azok a szülők, akik a magyar óvodai csoport után ukrán tannyelvű iskolába íratják gyermeküket, nem érzik veszélyben a kárpátaljai magyar oktatási hálózat fennmaradását,
- d) bár ukrán tannyelvű iskolát választanak óvoda után, a szülők nagy része mégis tisztában van vele, hogy fontos az anyanyelvi oktatási rendszer életben tartása Kárpátalján.

Olyan kérdésekre keresem a választ körükben (is) többek között, hogy tudatában vannak-e, mennyire fontos az anyanyelvi iskolahálózat fennmaradása Kárpátalján. A kutatás célkitűzése tehát a felkeresett óvodákban a szülők és pedagógusok attitűdjeinek vizsgálata az óvodai nevelés nyelvének megválasztásával kapcsolatban.

Az eredmények

A Beregszászban működő óvodák száma jelenleg 14, melyek közül 9-ben működik jelenleg magyar nyelvű csoport is az ukrán mellett, illetve közülük 2 óvodában a vizsgálat idején csak magyar nyelvű csoportok működtek.

Az interjúalanyok között elsőként a járási (beregszászi) hivatal egyik szakvezetőjével beszélgettem. A hivatalnok a jelenlegi helyzetre hivatkozva a nemzetiségi nyelv kérdésében a saját véleményét mondta el, mely független az állam álláspontjától: „... magam orosz nemzetiségű vagyok,

Ukrajnában élek és mondhatni magyar óvodákat irányítok, ellenőrzök, az éves ellenőrzések alkalmával nagyobb hangsúlyt fektetek az óvodai tevékenység, az étkeztetés, a hivatalos dokumentáció áttekintésére, és a legkisebb figyelem jut az államnyelv elsajátításának kérdésére.” Emellett azt is elismerte, hogy: *„nagyon érzékeny téma természetesen, hogy mindeközben ne csorbuljanak nemzeti jogok és megőrződjenek a nemzeti hagyományok, azonban álláspontom szerint a magyar gyermek számára az államnyelv ismerete csakis pluszt adhat a további életéhez.”*

Ezután az óvodák vezetőivel készítettem interjút, melyekből az alábbi táblázatban (1. táblázat) néhány szempont alapján szeretnék idézni. Fontosnak tartottam megemlíteni a vezetőnő nemzetiségét is, s ebből kifolyólag megvizsgálni arra adott válaszaikat, hogyan látják az ukrán állam viszonyát a magyar oktatáshoz, illetve veszélyben érzik-e a magyar oktatási hálózat fennmaradását Kárpátalján. A táblázatból kiemelkednek az ukrán nemzetiségű és anyanyelvű vezetőnők válaszai, akik szerint az ukrán állam egyértelműen pozitívan viszonyul a magyar oktatáshoz, míg a magyar nemzetiségű vezetőnők ezt a viszonyt inkább megtűrtnek, megengedettnek vélik. S hogy szerintük veszélyben van-e a magyar oktatási hálózat megléte Kárpátalján: 3:1 arányban a válaszaik alapján ez a veszély nem áll fenn. Az egyik ukrán nemzetiségű és ukrán anyanyelvű vezetőnő szerint nagyon is pozitív az ukrán állam viszonya a magyar oktatáshoz. *„Ha például én Magyarországon élnék és a gyerekem ukrán óvodába járna, szerencsésnek mondanám magamat.”* A vezetőnő nyilatkozata szerint nem tesz különbséget az őshonos és a bevándorló kisebbségek fogalma között.

A vizsgált négy óvodában igyekeztem megkérdezni a magyar csoportok óvónőit is. Az óvónők már kicsit árnyaltabban látják az ukrán állam és a magyar oktatás viszonyát is: például szerintük nagyobb az esély a magyar oktatási

hálózat veszélyeztetésére, illetve megszűnésére. Továbbá úgy látják, hogy a Magyarország által folyósított, immáron az óvodások számára is elérhető évi egyszeri oktatási-nevelési támogatás igenis befolyásolja a szülőket abban, milyen nyelvű óvodai csoportot választanak gyereüknek. Ezekre az óvónők konkrét példákat is tudtak mondani. Az ukrán törvényes hátteret a foglalkozások nyelvét illetően nagyrészt ismerik, s elmondásuk szerint foglalkozásaikat igyekeznek magyar elemekkel is kiegészíteni.⁹

Az óvodákban az interjú mellett néhány fényképet is készítettem a látható feliratokról, hogy képet kapjak a nyelvek használatáról a szimbolikus térben (is). A vizsgált nevelési intézmények mindegyikéről elmondható (tehát a csak magyar és a nem csak magyar tannyelvű csoportokkal rendelkezőkről egyaránt), hogy a nyelvek használata funkcionálisan jelenik meg. A szülőkhöz írt feliratok (szülői sarok, az egyes csoportok fantázia neve, a ballagási tablóképek)¹⁰ magyarul vagy két nyelven, tehát ukrán–magyar nyelven jelennek meg. Az óvoda működési/nyitvatartási rendje, a napi menü, az óvónők napi tervei,¹¹ a konyhai, orvosi szobai feliratok stb. azonban már ukrán nyelven olvashatók. A szimbolikus tér nyelve tehát az informálistól a formális színterek felé haladva változik át magyar nyelvről

⁹ Az interjúzás alkalmával az óvónők megengedték, hogy lássak néhány foglalkozást, illetve a 18. sz. óvoda zártkörű húsvéti ünnepségét is megtekinthettem.

¹⁰ Bár ez utóbbi évenként változó, jó példa erre a Beregszászi 18. sz. óvoda, ahol öt évre visszamenőleg átnéztem a ballagási tablókat, s egyik évben magyar, másik évben ukrán nyelven feliratozott tablóképekkel találkoztam.

¹¹ Ezeket az óvónők saját részre készítik, Beregszászban mára már kötelező ukrán nyelven készíteni, a beregszászi járás falvaiban, a magyar óvodákban még engedélyezik ezeknek a magyar nyelven való dokumentálását.

ukrán nyelvre, ahogyan az a kisebbségi nyelvek esetében az egyes nyelvhasználati színtereken is előfordul.

A nemzeti ünnepek és a hozzájuk való viszony a nemzeti történelmi tudat kialakítása és manifesztációja szempontjából rendkívül fontos (Gereben 1999: 158). Az óvodai napirend identitásformáló elemei közé tartoznak az ünnepek is, nemzeti és vallási ünnepek egyaránt. Kárpátalja, s így Beregszász esetében is azért kiemelendő ez a téma, mert az óvodák (s egyéb oktatási intézmények is) hivatalosan állami és ukrán nemzeti ünnepeket ünnepelnek.¹² Megünnepelni az óvodákban a nemzetközi nőnapot (március 8.), valamint a Téalapó ünnepét¹³ lehet/szükséges.

A szülőkkal kitöltetett kérdőívek eredményei a következőket mutatják: a négy kutatóponton összesen 88 kérdőívet osztottam szét, melyekből 58 érkezett vissza kitöltve. Láthatóan több szülő is megtagadta a válaszadást. A visszakapott kérdőívek közül 51 magyar és 7 kérdőív ukrán nyelvű volt.¹⁴ A kérdőívek zárt és nyílt kérdéseket egyaránt tartalmaztak. A zárt kérdések válaszait SPSS programban rögzítettem, illetve elemeztem. A kapott válaszokból kiderült, hogy a legtöbb esetben az anyuka töltötte ki a kérdőívet: 53 nő és 5 férfi adatközlő volt. A válaszadók nemzetisége és anyanyelve nem esik minden esetben egybe: magyar a nemzetisége 46, míg magyar az anyanyelve 48 adatközlőnek. Tehát vegyes házasságokból, illetve néhány esetben

¹² Ezt mindegyik óvónő így jegyezte meg a velük készített interjú során.

¹³ Ukrajnában nem jár a Mikulás december 5-én (vö. Szabó T. 2011: 239), hanem újév előtt „Дід Мороз” (vagyis Téalapó) látogatja meg a gyerekeket.

¹⁴ A használt kérdőívnek elkészítettem az ukrán változatát is, mivel az óvónőkkel készített interjúk során kiderült, több olyan gyerek is jár az egyes óvodák magyar csoportjaiba, akiknek a szülei nem tudnak magyarul.

homogén többségi házasságokból is jöttek a vizsgált óvodák magyar nyelvű csoportjaiba nem magyar anyanyelvű és/vagy nemzetiségű gyerekek.

1. táblázat. Óvodai nevelés vezetőinői részről (N = 4)

Szempontok	4. sz. óvoda (magyar csoport)	6. sz. óvoda (magyar csoport)	18. sz. óvoda (csak magyar csoportok)	19. sz. óvoda (csak magyar csoportok)
Vezetőnői nemzetisége	ukrán	ukrán	magyar	magyar
Ukrán állam viszonya magyar oktatáshoz	pozitív	pozitív	megengedő	megengedő
Program	„Я у світі”	„Я у світі”	„Я у світі” Дитина	„Я у світі”
Magyar oktatási hálózat megléte	Nincs veszélyben	Nincs veszélyben	Nincs veszélyben	Veszélyben van
Ünnepek	Magyar és ukrán egyaránt	Magyar és ukrán egyaránt	Magyar és ukrán egyaránt	Magyar főként

A megkérdezett szülők kor szerinti skálán 23 és 46 év között szerepelnek. Általános iskolai tannyelvük szerint pedig 39-en magyar, 14-en ukrán és 4-en orosz tannyelvű iskolába jártak a válaszadók.¹⁵

Az általános adatok után a családi nyelvhasználatra kérdeztem rá. Arra, hogy milyen nyelven beszéltek a családban, amikor az adatközlő még gyerek volt, illetve most milyen nyelven beszélnek a házastársával, a gyerekekkel, a barátokkal vagy a munkahelyen (lásd 2. táblázat).

¹⁵ Egy kérdőívben nem volt értékelhető válasz, így ebben a kérdésben a válaszadók száma 57.

2. táblázat. Az adatközlők nyelvhasználatára (a kérdésre válaszolók számában)

	csak magyar	inkább magyar	egyforma	inkább többségi	csak többségi
családban (gy)	39	8	4	3	1
AK + társ	34	9	2	1	4
AK + gyerek	33	7	3	2	1
társ + gyerek	35	6	1	3	3
barátok	27	18	1	6	1
munkahely	11	28	4	7	2

A válaszok alapján elmondható, hogy a megkérdezettek több mint fele, összesen 39 adatközlő, csak magyarul beszélt otthon a családban, amikor még gyerek volt. Kicsivel kevesebb (szám szerint 34) adatközlő most is, csak magyarul beszél otthon házastársával. A nyelvhasználati színterek vizsgálatánál a teljesen informális, családi színtértől a barátokon át a félformális munkahelyig a magyar nyelv használata már jelentősen csökken.

Az óvodával kapcsolatos kérdéseknél kíváncsi voltam rá, történt-e óvodaváltás, amióta a gyerek óvodába jár. A válaszok alapján nyolc esetben váltottak ukrán nyelvű csoportról magyarra. Arra a kérdésre, hogy az óvoda nyelvének megválasztása jó döntés volt-e, hatan nem válaszoltak. A többi 52 válaszadó azt nyilatkozta, jól döntött, s háromnegyedük most sem döntene másként.

A megkérdezettek körében fontos, hogy a magyar nyelv, a magyar kultúra fennmaradásának egyik alapját képező intézményhálózat: a magyar nyelvű oktatási hálózat fennmaradjon (52 fő válaszolt így).

A kérdésre, hogy miért választottak magyar óvodát vagy magyar nyelvű csoportot gyermekük számára, a következő válaszokat kaptam: a magyar nemzetiség, a ma-

gyar anyanyelv, illetve az a szerep játszott ebben közre, hogy ez az a nyelv, amelyen segítséget tudnak nyújtani gyermeküknek (23).¹⁶ Második helyen állt, hogy az óvoda tartalmában minőséget nyújtson, vagyis a foglalkozásokon fejlődjenek a gyerekek (15), s harmadik leggyakoribb ok a térbeli közelség volt (9). Az a néhány szülő, aki magyarul nevelteti gyermekét a vizsgált óvodák valamelyikében, ezt a kérdést az óvoda tartalmi minőségével, valamint a nyelv elsajátításával magyarázta (6) – „*pozitív az óvónők hozzáállása a gyerekekhez és magyarul is megtanul*”.¹⁷ De volt, aki azért választotta ezt az óvodát gyermekének, mert ő is oda járt (2), vagy azért, mert egyszerűen szereti az adott óvodát (1).

Rangsoroltam azokat a válaszokat, amelyek a jelenleg még óvodás korú gyerek leendő iskolai tannyelvével kapcsolatban érkeztek. Első helyen áll a magyar nemzetiség, a magyar anyanyelv kérdése (20), valamint az, hogy a későbbiekben segítséget tudjon nyújtani a tanulásban gyermekének (7). Továbbá az iskola identitásformáló tényezője (4) és nem utolsósorban az is, hogy a szülők tanultak az ukrán tannyelvű óvoda/óvodai csoport hibájából (2). Az ukrán nyelvű iskolát elsősorban azért választják a szülők, mert az államnyelvet jól kell tudni (6), vagy mert Ukrajnában élünk (3), „*mert Ukrajnában élünk és ukrán az anyanyelve*”, illetve az ukrán nyelvtudás szükséges a felsőoktatásba való belépéshez (4).

¹⁶ A zárójelkben látható számok az indokok előfordulási gyakoriságát jelzik.

¹⁷ 07_18_NŐ_U_U – a 18. sz. óvodából érkezett egyik ukrán anyanyelvű és nemzetiségű anyuka válasza a kérdésre. A kérdőív kódolása: a kérdőív sorszáma_az óvoda száma_az adatközlő neme_az adatközlő anyanyelve_az adatközlő nemzetisége.

A magyar nyelvű iskolahálózat fennmaradása tehát 52 válaszadó szerint fontos, míg hárman nem tudtak erre a kérdésre válaszolni. A válaszokhoz tartozó indoklásokból kiderül, hogy a magyar iskolahálózat léte Kárpátalján egyenlő a magyarság vagy a magyar nyelv fennmaradásával (22) „*Addig él a magyarság, míg van iskolája. Minden gyerek valamilyen lelki sérülést szenved, aki nem anyanyelvén tanul. Idegen nyelven csak a letehetősebbek képesek kiváló eredményekre. Magyaroknak magyar iskolában a helye!*”¹⁸ A magyar iskolahálózat fennmaradása azért is fontos, mert hatékony tanulási folyamat anyanyelven érhető tetten, illetve a nemzeti öntudat kialakulása/megszilárdításának fontossága is indokolja a magyar intézmények létét – vélik a megkérdezettek (11). S nem utolsósorban a soknemzetiségű Beregszászban minden nyelven tudni, tanulni kell (2).¹⁹

Az adatközlők véleménye szerint is fontos tehát a magyar nyelvű iskolahálózat léte, fennmaradása Kárpátalján, ez azt a meglátásukat alátámasztja, hogy a válaszadók több mint fele (30) veszélyben érzi a magyar nyelvű oktatási rendszer megmaradását ezen a vidéken. A veszély forrásoként a politikai elnyomást és bizonytalanságot (11), a magyar iskolák elnéptelenedését (11) említik elsősorban.

A válaszokból kiderül: a magyar nyelvű iskolahálózat megléte Kárpátalján a magyar nyelv, a magyarság, a magyar kultúra fennmaradásával egyenlő a megkérdezettek szemében. Ezért arra is rákérdeztem, hogyan vélekednek arról, ha megszűnnének a magyar tannyelvű óvodák/iskolák Kárpátalján, az milyen következményekkel járna a magyar anyanyelvű közösségre nézve? Az e kérdésre vá-

¹⁸ 39_19_NŐ_M_M – kódolású adatközlő indoklása az *Ön szerint fontos az anyanyelvi (magyar nyelvű) iskolahálózat megléte/fennmaradása Kárpátalján* című kérdésre.

¹⁹ Ez utóbbi két válaszadó ukrán anyanyelvű.

laszolók közül legtöbben a magyarok még hátrányosabb helyzetbe kerülését említették (21), mások ebben az esetben (teljes) asszimilációtól tartottak (18), illetve néhányan a „tragédia”, „háború”, „katasztrófa”, „végtetes” szavakkal indokolták röviden és tömören a véleményüket (6). Az egyik válaszadó pedig azt a megoldást javasolta, hogy minden kárpátaljai iskolában kellene magyart is tanítani.

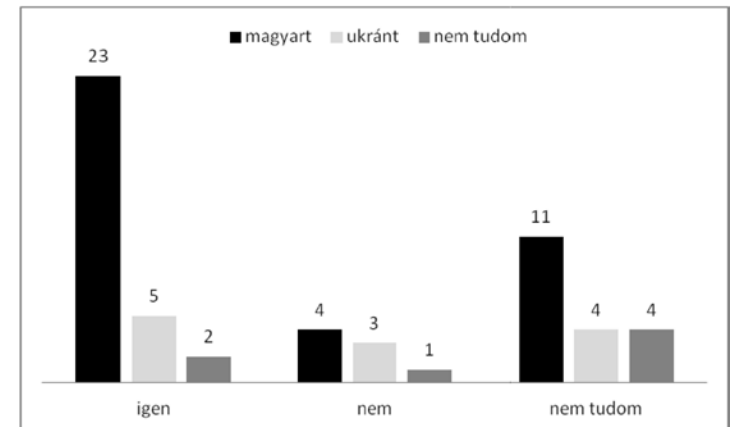
A nyílt kérdések összevont eredményeiről tehát elmondható, hogy a megkérdezett szülők tisztában vannak a magyar nyelvi, az anyanyelvi oktatási hálózat fennmaradásának fontosságával Kárpátalján.

Az eredményt árnyalja a következő keresztábra (lásd 1. ábra), amely az előzetes iskolaválasztást és a magyar nyelvű oktatási hálózat jelenlegi – a válaszadók által megítélt – helyzetét veti össze. Látható, hogy a magyar iskolát választók kétharmada veszélyben érzi a magyar nyelvű oktatás jövőjét Kárpátalján. Az ukrán tannyelvű iskolát előnyben részesítőknél kevesebb mint fele érzel a jelenlegi helyzetben veszélyt.

Az óvodák és az iskolák közötti átmenet, azaz az iskolaválasztás vizsgálata általában (milyen tannyelvű óvoda után milyen iskolát választanak), több ponton akadályba ütközik, például ott, hogy az óvodák nem vezetnek nyilvántartást arról, melyik gyerekük hová ballag el az óvodájukból. A vizsgált óvodákban ezért az óvónőktől kértem erről adatokat. Végül az óvodai tablók alapján emlékezetből elmondták, melyik gyereket hová vitték tovább iskolába. Ezeket az adatokat 2008-ig vezették vissza (lásd 3. táblázat).²⁰

²⁰ Egy-egy adat azonban hiányzik, mert a 18. sz. óvodában nem volt minden éven óvodai tablókép.

A szülők által tervezett iskolai tannyelvválasztást összehasonlítva az óvónőktől kapott korábbi adatokkal nem mutatkozik releváns eltérés a gyerekek beiskolázására vonatkozólag, vagyis az általam megkérdezett szülők válaszai, bár a jövőre vonatkoznak, obejktív válaszoknak tekinthetők. Továbbá a korábbi évek tendenciáját tekintve azok, akik jelenleg még nem tudják, milyen tannyelvű iskolát választanak majd gyermeküknek, jó eséllyel dönthetnek a magyar tannyelvű iskola mellett.²¹

1. ábra. *Veszélyben van-e a magyar nyelvű iskolahálózat? és az Ön milyen tannyelvű általános iskolát fog választani jelenleg óvodáskorú gyermekének?* kérdésekre kapott válaszok összevetése (a kérdésekre válaszolók számában)

²¹ Erre azonban nyilvánvalóan semmiképpen sem alapozható tudományos következtetés.

3. táblázat. A vizsgált óvodák ballagóinak beiskolázási adatai 2008 és 2012 között

	2008		2009		2010		2011		2012	
	M	U	M	U	M	U	M	U	M	U
4. sz. óvoda	8	0	7	3	8	1	10	1	8	1
6. sz. óvoda	8	3	5	3	12	2	8	4	4	1
18. sz. óvoda	–	–	–	–	10	1	3	4	19	2
19. sz. óvoda	8	2	7	3	8	1	10	1	8	1

Az óvodai oktatás szerves része a kisebbségi oktatási rendszereknek, éppen ezért igaz az oktatásnak ezen szintjére is Göncz Lajos (1988: 39–53) megállapítása: a nyelvi szempontból heterogén közösségekben élő családok számára gyermekük oktatási nyelvének megválasztása a legfontosabb kérdés. S mint a gyerekek jövőjével kapcsolatos minden egyéb döntés, ennek is megalapozott és következményeit számbavételező választásnak kell lennie.

Összefoglalás

2012 tavaszán feltáró kutatást végeztem Beregszász négy óvodájának magyar csoportjában. A kutatás módszerül az interjú és a kérdőívet választottam. Interjú készítettem az óvodák vezetőivel, a magyar csoportok óvónőivel, illetve egy hivatalnokkal. Ezután 2012. június–július folyamán a négy óvodából 58 szülővel töltöttem ki kérdőívet az óvodai tannyelvválasztással kapcsolatban.

Az óvodai nevelés mint az oktatás egyik alapozó, fontos része kutatásra érdemes, például a szakmai fejlesztések szempontjából is, melyek óvodai szinten is nagyobb mértékben járulhatnak hozzá az iskolázottság növeléséhez, ami a mindenkori célkitűzés kell legyen a kárpátaljai kö-

zösség számára is. S ezen fejlesztéseket a helyi döntéshozók külső értékelés alapján célszerűbben eszközölhetik.

Összegző következtetésként elmondható:

- magyar és ukrán nemzetiségű óvónők, vezetőnők álláspontja eltér az ukrán állam magyar nyelvű oktatáshoz való viszonyáról (ukrán – pozitív, magyar – megengedő),
- a vizsgált óvodákban a nyelvhasználat funkcionális, ami azt jelenti, hogy kétnyelvű (esetleg magyar) a szülőkkel, és ukrán a formális színtereken (szóban és írásban, illetve a szimbolikus térben egyaránt),
- ukrán nyelvű csoportokban ukrán, magyar nyelvűben magyar és ukrán ünnepeket tartanak a vizsgált helyszíneken,
- probléma a kimenet definiálatlansága (ami párhuzamba állítható a középfokú oktatással).

S mivel az óvodai nevelés fontos alap a további oktatási folyamatban, így feladata kell, hogy legyen minden óvónőnek, aki magyar nevelési nyelvű csoportban tevékenykedik, hogy lehetőségeihez mérten fejlessze a gyerekek anyanyelvét, ismertesse meg a gyerekeket magyar hagyományokkal, erősítse a nemzeti identitást. Mint az asszimiláció legjobb ellenszerének, a határon túli régiókban (is) fontos szerepe van a magyar nyelvű oktatási hálózat fennmaradásának az óvodától a felsőoktatásig.

Irodalom

- Csernicskó István 2010: *Nyelvek, emberek, helyzetek*. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben. PoliPrint, Ungvár.
- Csernicskó István 2011a: Egy kényszerű „túlélési stratégia”: a többségi nyelven való tanulás. *Együtt 2011/4*, 81–94.
- Csernicskó István 2011b: *A nyelvoktatás nyelv- és oktatáspolitikai háttere és következményei Kárpátalján az elmúlt közel százötven évben (1867–2011)*. Habilitációs dolgozat. ELTE BTK. Budapest, kézirat.
- Csernicskó István – Göncz Lajos 2009: *Tannyelv-választás a kisebbségi régiókban: útmutató kárpátaljai magyar szülőknek és pedagógusoknak*. Magyar Köztársaság miniszterelnöki hivatala. Budapest.
- Csernicskó István – Melnyik Szvitlana 2007: Az ukrainai kisebbségek és a nyelvi oktatás. In Orosz Ildikó (szerk.): *Magyarok a Tisza-forrás környékén*. PoliPrint, Ungvár, 120–148.
- Ferenc Viktória 2009a: Utak és útvesztők a többnyelvűség keresésében. In Kötél Emőke – Szarka László szerk., *Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 215–240.
- Ferenc Viktória 2009b: Az ukrainai magyar felsőoktatás nyelvpolitikai gyakorlata. In Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Nemzetközi tudományos konferencia előadásainak gyűjteménye. PoliPrint, Ungvár, 40–46.
- Gereben Ferenc 1999: *Identitás, kultúra, kisebbség*. Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.
- Göncz Lajos 1998: A kisebbségi oktatás néhány kérdéséről a tannyelv tükrében. In Hódi Éva (szerk.): *Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok*. Sarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület, Ada, 39–53.
- Séra Magdolna 2010a: Érvek és ellenérvek az iskolai tannyelv-választásban (avagy az oktatáspolitikai változások hatása a kárpátaljai magyar közösségre irányított beszélgetések alapján). In Fábri István – Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek*

- III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 161–185.
- Séra Magdolna 2010b: Cél vagy/és eszköz? Az oktatáspolitikai lehetséges hatásairól Kárpátalján. In Kozmács István, Vančoné Kremmer Ildikó (szerk.): *Közös jövőnk a nyelv II. Nyelvtudomány és pedagógia, Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért*, Veda pre vzdelanie – vzdelanie pre vedu, Science for Education – Education for Science. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta stredo európskych štúdií, Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, 25–134.
- Szabó T. Annamária 2011: Identitástudat kisebbségben a Kárpát-medencén innen és túl. In Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.): *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai. TINTA Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest – Beregszász, 235–244.

Orosz Örs, a „Nyelvében él a národnostná menšina” kiállítás kurátora nyilatkozik